

формирования этого профессионализма, и способом преобразования наших социальных реальностей, поскольку современный специалист обязан быть коммуникативно компетентным.

Список литературы

1. Ситниченко Л. Першоджерела комунікативної філософії. – К.: Либідь, 1996. – 176с.
2. Craig R.T. (1999). Communication Theory as a Field, Communication Theory, 9. – С.119-161.

3. Матиаш О. Что такое коммуникация и нужно ли нам коммуникативное образование. // Сибирь. Философия. Образование. Альманах. Вып.6. – 2002. – С. 37-47.

4. Кадникова Л. Социокультурный аспект преподавания философии на английском языке в условиях Евроинтеграции // Вісник НАУ. Серія: Філософія. Культурологія. – №2(6) – 2007. – С.52-57.

5. Бахтин М.М. Эстетика словесного творчества. М.: Наука, 1979. – 424с.

Л.В. Кадникова.

ВПРОВАДЖЕННЯ СУЧАСНИХ КОМУНІКАТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ВИКЛАДАННІ ФІЛОСОФІЇ АНГЛІЙСЬКОЮ МОВОЮ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

У статті розглядаються актуальність і значення застосування сучасних комунікативних технологій у викладанні філософії англійською мовою для студентів технічного вузу.

Ключові слова: комунікація, комунікативні технології, комунікативна компетентність, філософія.

L. Kadnikova

THE INTRODUCTION OF MODERN COMMUNICATION TECHNOLOGIES IN TEACHING PHILOSOPHY IN ENGLISH IN THE EUROPEAN INTEGRATION

The article discusses the relevance and value of modern communication technologies in teaching philosophy in English for technical University students.

Keywords: communication, communication technologies, communication competence, philosophy

УДК 316.64:17.024.1 (045)

С.С. Орденів

СТАНОВЛЕННЯ СУСПІЛЬНОЇ ПРАВОСВІДОМОСТІ У ЦИВІЛІЗАЦІЙНОМУ ПОСТУПІ ЛЮДСТВА

Гуманітарний інститут Національного авіаційного університету

Анотація. У статті розглядаються соціально-культурні засади формування суспільної правосвідомості у процесі розвитку людства; виявляються історичні умови виникнення права.

Ключові слова: суспільна правосвідомість; правова цивілізація; утилітаризм; соціокультурний генотип; універсалізм; комунітаризм; емоційно-ментальний рівень.

Вступ

У соціально-історичному поступі людства в контексті формування демократичних інститутів, і зокрема правових держав, важливу роль відіграє суспільна правосвідомість, яка репрезентує правову діяльність громадян у соціально-правовому полі. Така роль правосвідомості продиктована тим, що вона виступає системоутворюючою компонентою соціально-правового розвитку суспільства. Саме тому правосвідомість слід розглядати в цивілізаційно-правовому вимірі, в аксіологічному контексті загальнолюдських цінностей. У першу чергу, мова йде про виміри західноєвропейської правової парадигми, яка, з одного боку, є визначальною для цивілізованого співіснування окремих індивідуумів, різних прошарків спільноти та соціальних груп, а з іншого – формалізує громадянське суспільство загалом. Водночас, деструктивні явища сучасного світу, які набули глобальних масштабів, указують на те, що навіть надлокальні цінності західної цивілізації нині перебувають у стані «сміслової кризи та зіткнення різних моральних горизонтів»[1, с.51]. Це актуалізує питання дослідження процесів становлення ідейно-світоглядних правових установок у цивілізаційному розвитку людства та з'ясування питання: чи не закладені були ці кризові явища у самих підвалинах формування правосвідомості?

Аналіз публікацій

Проблема становлення правосвідомості була перманентно актуальною в усі часи. Вже у працях

багатьох давньогрецьких філософів можна знайти спроби осмислення ключових питань правосвідомості. Античні автори розробили цілу низку положень, що вплинули на подальший розвиток правових принципів західної цивілізації. Філософи Античності вбачали суперечність між існуючим законом та ставленням до нього, а «Гомер, Гесіод і Платон неодноразово ставили питання про пріоритет космічного закону в соціальних відносинах, зіставляли поняття «номос» і «фюзис» у межах софізму, що дозволило старогрецькій філософії генерувати поняття «природного номоса», яке, надалі трансформуючись у поняття «природне право», за суттю справи відображало суперечність між бажаним і дійсним у правовідносинах»[2]. Осмислення правосвідомості міститься у концепції справедливості Арістотеля, якій визначав закон як гармонійний фактор співвідношення суспільства та влади у правовому вимірі. Проблема масової правосвідомості перебувала в полі досліджень Ціцерона.

У працях представників західноєвропейської філософії Нового часу Н. Макіавеллі, Т. Гоббса, Ж.Ж. Руссо, Дж. Локка, Ш. Монтеск'є правова держава осмислювалася у контексті становлення громадянського суспільства, де поняття держави і права пов'язані з природними правами людини. Важливі методологічні підходи до філософсько-правової проблеми формування і розвитку правосвідомості, зокрема природноправової концепції, були сформульовані І. Кантом, Г. Гегелем, Й. Фіхте. Представни-

ки німецької класичної філософії підкреслювали зовнішню примусовість права, розглядаючи його як своєрідний регулятор людської свободи.

У марксистській філософії розвинули погляди представників класичної німецької філософії, де право розглядалося як класовий регулятор суспільних відносин. На думку теоретиків марксизму, зміна економічних і соціальних відносин породила класову боротьбу, зокрема – боротьбу за правові вимоги, що «сприяло зміцненню юридичного світогляду» [3, с.496] та, відповідно, формуванню класової правосвідомості.

Традиція російської філософської думки у процесі дослідження правосвідомості в рамках соціально-філософського аналізу ґрунтувалася на здобутках німецької класичної філософії. Російські філософи права перебували під впливом німецького ідеалізму, марксизму та історичної школи права, заснованої Г. Гуго, Ф. Савіні, Г. Пухтою. Водночас їм не був чужим психологізм при дослідженні феномену правосвідомості. Так, проблема правосвідомості в мотиваційному контексті, на рівні усвідомлення правомірності поведінки індивідом, стала предметом дослідження таких видатних російських вчених правознавців, як Л. Петражицький, Б. Чичерін, Г. Шершеневич.

Правосвідомість як духовну категорію розглядав у своїй роботі «Про сутність правосвідомості» І. Ільїн, підкреслюючи, що вона є універсальною онтологічною категорією, яка містить у собі ідею світового порядку. Виступаючи в якості основи світобудови, правосвідомість визначає соціальні і правові реалії буття. З його точки зору, правосвідомість є «інстинктивним правовідчуттям», в якому реалізована власна духовність людини, а також пізнається духовність інших людей. Правосвідомість ґрунтується на релігійних, загальнолюдських та філософських основах, а отже джерелом правосвідомості є релігійне почуття і совість. Без них правосвідомість являє собою «черству форму, позбавлену дару любові і дару споглядання» [4, с.310].

Релігійно-моральні основи правосвідомості були розглянуті у філософських роботах М. Бердяєва, В. Соловйова та інших. Так, М. Бердяєв трактує природні права як духовні права, пояснюючи це тим, що межі влади суспільства над індивідумом визначаються саме духом, тобто – свідомістю, а не природою. Під правом загалом він розуміє лише духовні невідчужувані права людини – «суб'єктивні права людської особистості» [5, с.175], а саме – свободу духу, совісті, думки, слова, що обумовлює собою «ідеальне право» [5, с.172].

Ліберальні погляди на правову культуру та правосвідомість були представлені етичною концепцією П. Новгородцева, його прагненням затвердити абсолютний моральний ідеалізм у філософії права та відродити природне право в якості його духовної і моральної основи, а також філософсько-правовими поглядами Б. Кістяковського, який поєднав ліберальні цінності невідчужуваних прав і свобод особистості з релігійно-моральними сприйняттям справедливості. Загалом представники російської філософської традиції дореволюційного періоду розглядали правосвідомість як сукупність поглядів на

державу, право та загальну організацію суспільного життя скрізь призму духовного досвіду окремих особистостей, підкреслюючи моральний статус правосвідомості.

У радянський період категорія правосвідомості отримала свою подальшу розробку на базі синтезу правового позитивізму і марксизму в працях С. Алексєєва, К. Бельського, І. Фарбера, В. Чефранова, В. Щегорцова, А. Яковлева. Розглядаючи правосвідомість у концептуальних рамках історичного матеріалізму, представники радянської філософської думки трактували її як специфічне суспільне явище, детерміноване умовами соціального буття, що виступає віддзеркаленням правової реальності, реалізоване потім у практичній людській діяльності в правовій сфері. На нашу думку, теорія відображення не вирішує проблему можливої невідповідності стану правосвідомості його реальному втіленню в правовому житті. Намагаючись подолати цю суперечність у рамках концепції матеріалістичного детермінізму, низка дослідників (Г. Злобін, М. Фарбер, В. Чефранов) «в поняття «правосвідомість» почали вводити новий елемент – правову психологію (відчуття, емоції, настрої тощо)» [6].

В часи лібералізації пізнього радянського та пострадянського періоду правосвідомість була об'єктом досліджень В. Сисоєва, А. Гречинина, Н. Юрашевич, Н. Волпенко, Н. Матузова тощо. Проблеми сучасної правосвідомості в професійній сфері розробляли П. Баранов, В. Коробка, Н. Соколов, Є. Пушкарьов. Особливості формування національної правосвідомості досліджувались різними авторами з позиції філософії, політології, соціології та історії, а саме: Ю. Волкова, Н. Богданова, В. Істархова, Б. Рібакова, О. Платонова. Етнічні особливості правосвідомості докладно розглядає у своїх роботах О. Щедрін.

Особливе місце в радянській та пострадянській філософії займають роботи М. Мамардашвілі. Хоча він не створив самостійної школи в цьому напрямку, але вплинув на багатьох вітчизняних філософів не тільки свого часу, а й наступних поколінь. У 70-ті роки, він переходить від дослідження проблем логіки, методології та теорії пізнання до вивчення проблем свідомості і створює оригінальну філософсько-антропологічну концепцію, використовуючи при цьому ідеї не тільки К. Маркса, але і феноменології та екзистенціалізму.

Слід відзначити вагомий внесок В. Нерсисянца в розвиток та розкриття наукового потенціалу лібертарної (від лат. *libertas* – свобода) концепції права. Його школа сприяла лібералізації права, а трактування праворозуміння в контексті «формальної рівності в свободі» – формуванню громадянської правосвідомості. На даний час лібертарно-правову концепцію розвивають послідовники В. Нерсисянца – В. Лапаєва, Н. Варламова, В. Четвернин.

Більшість сучасних дослідників відзначають кризовий стан правосвідомості, що характеризується її деформацією, формуванням у свідомості людей негативних стереотипів стосовно права, антиправовими та антисоціальними сприйняттями. Ці тенденції мають надлокальний характер, а тому потребують всебічного соціокультурного аналізу в еволюційній ретроспективі цивілізаційних трансформацій. Як

видно з аналізу публікацій, соціально-філософське дослідження, цілком присвячене проблемам становлення правосвідомості у цивілізаційному поступі людства, відсутнє, що зумовлює наше дослідження.

Постановка завдання

Метою даної статті є здійснення соціально-філософського дослідження соціокультурних витоків формування правосвідомості в цивілізаційному поступі людства.

Основна частина

Правосвідомість являє собою конкретно-історичне явище, яке виникає лише на певному етапі розвитку людства, коли варварство змінює епоха «суспільного розвитку, в яку розподіл праці, обмін між окремими особами, що витікає з нього та товарне виробництво, що об'єднує обидва ці процеси, досягають повного розквіту і приводять до перевертання у всьому колишньому суспільстві»[3, с.173]. В ході розвитку суспільних відносин на зміну влади авторитету приходять авторитет влади, яка вже виконує регулюючу роль у суспільстві.

Перехід до цивілізованого суспільства ознаменувався багатьма факторами, у тому числі становленням державно-правових відносин, які прийшли на зміну родовому устрою. Цей процес неодноразово був у полі уваги дослідників «як перехід від природного (нічим не скованого натурального) стану суспільства і людини, в якому його первозданні інстинкти і пристрасті не стримуються ніякими суспільними нормами або моральними міркуваннями, – до культури, цивілізації і політики, тобто до громадянського і політичного суспільства, в якому влада і держава здатні приборкати розбещені або нецивілізовані звичаї»[7, с.155]. В цьому відношенні цивілізаційний розвиток людства і правосвідомість мають історичний та антропологічний вимір і в свою чергу, детерміновані одне одним. Ф. Енгельс у роботі «Походження сім'ї, приватної власності і держави» також указував на те, що силою, яка зв'язує цивілізоване суспільство, є державно-правові відносини. Отже, дослідники сходяться в тому, що перехід людства до більш розвинутого способу соціальних відносин, як і весь цивілізаційний процес загалом, характеризується розвитком моральної і політичної думки, а також раціоналізацією людини, суспільства і політичного життя. Отожнюючи цивілізацію з державницьким способом організації суспільного буття, прихильники раціоналістичного еволюціонізму легітимують утилітаристську логіку моралі, визнаючи її офіційною логікою цивілізаційного процесу.

Французький історик Л.Февр іде далі в своєму трактуванні цивілізації, відзначаючи її соціокультурний вплив на свідомість: «Цивілізація – це рівнодіюча сил матеріальних і духовних, інтелектуальних і релігійних, що діє у даній відрізок часу у даній країні на свідомість людей»[8, с.282]. Отже, під цивілізацією розуміють соціокультурне утворення, формалізоване соціальне та духовне поле, що склалося в ході суспільно-історичного буття, яке впливає на діяльність людей та формує різні форми суспільної свідомості.

В основі цивілізації, так званого її ядра, лежить соціокультурний генотип, який складається із цінніс-

но-сміслових та інституціональних компонентів і атрибутів, своєрідного історичного досвіду та знань, накопичених сотнями прожитих життів. Ідея права якраз належить до фундаментально-ціннісної основи сучасної західної цивілізації. Звідси виникає питання: чи є ідеальні конструкції, з яких виведено право, єдиними для всього людства? Чи може вони залежати від особливостей того чи іншого культурного світу? Відповідь на ці питання дасть можливість з'ясувати, якою мірою надлокальна ідея права може бути реалізована в рамках окремої культури.

Означена проблема цілком лежить у парадигмальній площині універсалізму чи локальності цивілізацій та, відповідно, можливості здійснення міжкультурного діалогу, що в умовах полікультурного середовища набуває особливого значення.

Універсалістсько-ліберальна цивілізаційна парадигма стверджує, що ідея права універсальна і тому справедлива для всіх культур, адже вона є раціонально аргументованою та логічно виводиться з кантівського концепту самої «людської природи». Якщо інші культури мають інші соціокультурні цінності, то вони просто не дійшли у своєму розвитку до прийняття західних цінностей.

Партикулярно-комунітаристська концепція протиставляє їй принцип множинності і різноманітності локальних культур, у їхньому всебічному прагненні щодо збереження цілісності та захисту своєї ідентичності. Прибічники комунітаризму стверджують, що ідея права є характерною лише для західної цивілізації, а для інших культурних утворень вона є чужою або навіть шкідливою.

Представники і тієї й іншої концепції по суті відкидають у самій своїй основі можливість діалогу цивілізацій, адже перші під цивілізацією розуміють виключно раціоналістичну безальтернативність західно-утилітаристського світогляду, а інші – просто бояться бути поглинутими, хоча і більш розвинутою, але все ж таки, чужорідною культурою. Отже, не зважаючи на популярну зараз теорію багатшарового плюралізму сучасного світу, що виявляє себе як плюралізм релігій, культур, способів життя і цінностей, за умови зіткнення ціннісно-нормативних концепцій на зміну діалогізму відразу може виникнути «мультикультурне питання».

Виходячи зі сказаного, міжкультурний діалог може вестися, як справедливо зазначає В. Лекторський, «не з приводу самих цивілізацій: їх систем цінностей, поглядів на світ, релігійних переконань... що... як раз і конституують ідентичність цивілізацій і лежать в основі соціальної ідентичності кожного індивіда, хто приєднався до даної цивілізації. Тому... ядро цивілізації не обговорюється. Щодо цього ядра діалог, мабуть є просто неможливим»[9, с.39].

Зазначимо, що інститут права є глобально поширеним, незалежно від приналежності до тієї чи іншої культури, що дозволяє говорити про сучасний світ як про правову цивілізацію. Більше того, локальні культури, що запозичили західну ідею державно-правового устрою як розумного способу соціального управління, не відмовляються від неї та не запропонували нічого іншого. Тому для нашого дослідження необхідно з'ясувати, наскільки «універсалістська» західна ідея права є парадигмальною для

цивілізації загалом та визначити сферу конфліктів ціннісно-нормативних концептів у процесі прийняття та впровадження правових ідей, а також роль правосвідомості у «цивілітарному» (В. Нерсесянц) розвитку людства.

Під правовою цивілізацією сучасні дослідники розуміють сукупність правових систем, що мають загальні релігійно-моральні та ідейно-філософські засади, схожі юридичні ознаки та споріднені соціокультурні, ціннісно-нормативні компоненти. Західна правова цивілізація має свої давні підвалини, що сягають глибин історії. Такими основами для західного світу стали давньогрецька культура, на зміну якій прийшла Римська імперія та християнство. За кожним із цих культурних утворень стоять системи цінностей і норм, що надали західній правовій цивілізації глибинного змісту та раціоналістичної строгості форм. Це: раціональна сила філософської думки стародавніх греків, яка дала поштовх до розвитку та права; реалістичний практицизм давніх римлян, які онтологізували метафізичний політ афінської думки, поставивши її на емпіричний ґрунт; людиновимірна біблійна концепція світу, що сформувала морально-духовні підвалини правосвідомості. Усі ці аспекти переплелися у складній та органічній цілісності, що привело до продуктивного синтезу і культуротворчого потенціалу західної правової цивілізації.

Дух сучасної цивілізації зростає на тлі розвитку і ускладнення суспільних відносин, виникнення полісного життя, майнової нерівності, становлення державності тощо. В історичній ретроспективі перехід людства від варварства до цивілізації припадає на період від VIII ст. по II ст. до н.е. К. Ясперс називає цей період «осьовим часом» світової цивілізації. Саме в період генезису культур виникали державні, політичні, соціальні та морально-правові моделі життєдіяльності, розширилися звичні рамки існування, відкривався соціокультурний простір для індивідуальної самореалізації, були започатковані аксіологічні компоненти духовного світу сучасної людини. Як зазначає К. Ясперс, зі вступом людства в епоху «нового часу» завершується «епоха міфологічна, з її самозаспокоєністю само-собой-зрозумілістю. Розпочинається боротьба проти міфу з боку раціональності і раціонального проясненого досвіду (логос проти міфу)... Цю загальну зміну людського буття можна назвати одухотворенням... Людина більше не є замкнутою в собі. Вона є невідомою сама для себе, а тому відкритою для нових безмежних можливостей» [10, с.23].

Теоретичною засадою цього періоду стає принцип утилітаризму, який виступає як момент у житті цілого, історично стає всеохоплюючим, тим, що «визначає питання і масштаби, що докладатимуть до усього попереднього та наступного розвитку» [10, с.38]. Цей принцип гедонізує свідомість, індивідуалізує «Я» як першооснову особистості та встановлює раціоналістичний перфекціонізм як основний критерій суспільної думки і соціальної організації. Керуючись ним, західна цивілізація вибудувала універсальну соціокультурну модель, що стала основою всесвітнього надлокального укладу та загальноприйнятою формою суспільних відносин.

Отже, саме на підґрунті принципів корисності та раціоналістичного перфекціонізму соціального облаштування розгортається ідея права. В цьому аспекті західна цивілізація є правопороджуючою, адже в її основі лежить індивідуалістичний тип особистості, яка усвідомлює свою автономність як цінність та онтологізує її в соціумі у вигляді права, затверджує її в системі соціальних норм.

За таких умов, як справедливо зауважує В. Пристенський, «право виступає результатом ментальності західного типу, з необхідністю передбачається західною соціальною традицією, виступає логічним моментом, створюваним західним (автономним) типом особистості соціонормативної сфери. Тому західну соціальну традицію, що привела до виникнення правової держави, можна розглядати як спосіб актуального буття права» [11, с.167].

Справедливим є й те, що в ході суспільно-історичного розвитку західно-правової цивілізації на рівні раціональних інтерпретацій і обґрунтувань була розроблена та приведена в дію ціла низка універсалістських у своїй основі моральних концептів і метафізичних переконань, що характеризують ідею права. Передусім – це соціокультурний детермінізм вимірів: права і держави, права і справедливості, права і свободи, приватного і публічного; раціональне обґрунтування статусу станової і особистої свободи; утвердження доктрини прав і свобод в контексті правової державності. В межах формалізованого соціального та духовного поля західного світу сформувався універсалістський правовий дискурс свободи, який із часом став носити загальнолюдський, цивілізаційний характер.

Підставою для такого надлокального статусу права є, безумовно, його панлогістична основа, адже філософська думка завжди концентрувалася навколо пошуку всезагальних або універсальних основ буття. Критерієм істинності для вчених слугувало декартівське *Cogito ergo sum* (лат. Мислю, отже, існую), а тому, як зазначає в своїй роботі «Людина та держава» Ж. Марітен, «в результаті злагода людського вчинку з розумом мала означати, що вчинок був здійснений відповідно до вже готового, передіснуючого зразку, який безгрішна Природа звеліла встановити безгрішному Розуму і який, отже, повинен бути визнаний у будь-якій точці земної кулі, в будь-який момент часу, у загальний і непорушний спосіб. Так, сам Паскаль вірив, що справедливість у відносинах між людьми повинна мати настільки ж універсальне застосування, як і теореми Евкліда» [12, с.79]. Далі філософ називає раціоналістичне опрацювання правових ідей «фатальною помилкою», завдяки якій «природне право, яке перебуває в середині буття речей як сама їхня сутність, що передує всім формулюванням і навіть відоме людському розуму не в термінах понятійного і раціонального знання, в результаті стало розумітися за зразком писаного кодексу, застосованого до всього, про що свідчить справедливий закон, який визначає априорі й у всіх аспектах норми людської поведінки за допомогою декретів, які, як вважалося, приписані Природою і Розумом, але насправді сформульовані довільно і штучно» [12, с.80]. Ідеться передусім про західну традицію абсолютизації ро-

зуму. Але, як влучно зазначає П. Козловський в роботі «Культура постмодерну», «абсолютне панування розуму – це невдала програма модерну, оскільки розум не є Абсолютом» [13, с.29]. З іншого боку, якраз західне раціоналістичне опрацювання і перфекціонізм стосовно дійсності слугують причиною їх першості як у постановці, так і у вирішенні проблем цивілізаційному розвитку. Інакше навіть природне право, про яке говорив Ж. Марітен не вийшло б за межі чуттєвого мисле-образу, тим паче, не лягло б в основу концепції Природних прав і індивідуальних свобод людини.

Локальні культури, які перебували поза соціокультурною дією західно-цивілізаційного утворення й не брали участі у становленні і розробці правових ідей, вимушено виступають стосовно права в ролі культур – реципієнтів. Вони перейняли ідею права під впливом зовнішніх обставин лише після того, як вона стала частиною об'єктивної реальності західного суспільства та важливим комунікативним фактором. Саме для того, щоб не бути виключеними із системи всесвітнього співжиття, локальні культури вимушені імплемувати чужорідні соціокультурні конструкти у власну соціальну систему. В цьому разі існує небезпека поверхового прийняття ними соціокультурних конструктів, адже в локальних культурах ще не сформувалися передумови для їхньої успішної імплементації ані на рівні буття, ані на рівні суспільної свідомості. Впровадження соціокультурних концептів іде не природним, насильницьким шляхом, а найчастіше – зверху, по вертикалі, що приводить до горизонтального антагонізму, відторгнення суспільством цінностей і норм чужих концептів на рівні суспільної свідомості. Саме такі деструктивні явища ми спостерігаємо у правосвідомості народів, яким, по суті, були нав'язані ідеї права. Вони побудували інститути, перейняли ідею права, але так її й не прийняли.

На певному етапі ці народи бажають зробити свій внесок у діалог культур, хочуть, щоб їх «почули», і більшою мірою це бажання продиктоване тим, що імплемтовані свого часу поняття, у тому числі ідеї права, не містили їхнього духовного геному та ціннісно-смыслових компонентів. По суті, вони бажають додати до закінченого раціоналістичного концепту, який є поняттям, що характеризує частину буття, свої духовно-чуттєві образи, сформовані в ході суспільно-історичного життя саме в якості локальної культури. Висловлюючись мовою формальної логіки, можна сказати, що вони прагнуть розширити обсяг поняття, не торкаючись його змісту. Але це неможливо. Для того, щоб розпочати діалог, локальним культурам потрібно спочатку прийняти раціоналістично-синтетичну константу західної цивілізації, одночасно з цим позбутися своєї локальності, а отже – першопричини антагонізму.

Із зазначеного випливає, що «універсалістська» ідея права є парадигмальною для сучасної цивілізації, але водночас її раціоналістична універсальність приводить до соціокультурного розлому правової цивілізації та локальних культур. Ця проблема лежить у площині праворозуміння, правосвідомлення, і врешті – правоприйняття, адже у процесі поширення ідеї права, разом з її ідейними та інституціональ-

ними компонентами, повинні бути прийняті також і аксіологічні принципи, системи світосприйняття та соціокультурні переконання, чужі металні утворення тощо. Це приводить локальні культури до когнітивного дисонансу. Приймаючи раціоналістичні надбання західної цивілізації, локальні культури відчужують самі смислові установки, які складають ядро та констатують ідентичність цивілізації, а також лежать в основі соціальної ідентичності кожного представника культури. Як справедливо пише Л. Дротянко, основи конфліктів на міжкультурному ґрунті «лежать у площині неспіввимірності ціннісно-смыслових меж етнічних культур, а отже, – нездатності сприймати цінності іншої культури на емоційному рівні ментальності та приймати їх – на раціональному рівні» [12, с.7]. Це зауваження є вірним і для розуміння проблеми перенесення правових концепцій західної цивілізації на ґрунт східних культур.

Вищевикладене показує, що пошуки локальними культурами «третього шляху» є безальтернативними, а надія на внесення змін в існуючу надлокальну систему соціальних відносин з урахуванням своїх локальних особливостей приведе лише до затягування ними часу реформ та їх подальшому усуненню від реального діалогу. Збереження цього статус-кво, де ніхто не заважає західній цивілізації конструювати реальність, а локальним культурам і далі перебувати в своїй спотвореній локальності, – ось, можливо, та самоціль яку поставили перед собою представники як західної цивілізації, так і локальних культур. І це є однією з негативних тенденцій постсучасності, коли навіть за відкритістю карт та взаєморозумінням контексту гра продовжується і твориться нова постреальність та постісторія.

Висновки

Як показало проведене дослідження, становлення суспільної правосвідомості у цивілізаційному поступі людства почалося на певному етапі розвитку суспільства в ході ускладнення суспільних відносин, змін суспільного ладу та формування державного устрою. Ці процеси виникли в період генезису західної цивілізації, яка на раціоналістичній основі сформувала універсальну соціокультурну модель, що стала основою всесвітнього надлокального укладу та загальноприйнятою формою суспільних відносин. Ключовим елементом цієї моделі стала державно-правова концепція, яка з часом перетворилася на надлокальну концепцію правової держави. Отже, поняття «західна цивілізація» та «правова цивілізація» є на нашу думку, тотожними за змістом.

Інші локальні культури, які вимушені були запозичити право як розвинену систему соціальних відносин, виступають стосовно ідеї права у якості реципієнтів. Запозичуючи західну, раціоналістичну у своїй основі, ідею права, вони не приймають її на емоційно-ментальному рівні, що приводить до когнітивного дисонансу та деструктивних проявів правосвідомості.

Список літератури

1. Маслянка Ю.В. Смысловый кризис современности и философия постмодернизма / Ю.В. Маслянка. // Известия высших учебных заведений. Поволжский регион. Гуманитарные науки. – 2010. – № 1(13) С.51-59.

2. Дмитренко Ю.М. Підходи до дослідження української правосвідомості в перехідний період розвитку суспільства / Ю.М. Дмитренко. / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/11_EISN_2008/Pravo/29290.doc.htm

3. Маркс К., Энгельс Ф. Юридический социализм // К. Маркс, Ф. Энгельс. Сочинения. – Т. 21. – Издание второе – М.: Государственное издательство политической литературы, 1961. – 745с.

4. Ильин, И.А. О сущности правосознания // Собр. соч. : в 10 т. – Т. 4. – М., 1994. – С. 149–415.

5. Бердяев Н.А. О назначении человека. / Н.А. Бердяев. – М.: Республика, 1993. – 383 с.

6. Клімова Г.П. Правосвідомість: до теорії питання [Текст] / Г. П. Клімова // Актуальні питання інноваційного розвитку : Науково-практичний журнал. – 2012. – №2. – С. 35-41. – Бібліогр. : С. 40-41. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dspace.nulau.edu.ua/handle/123456789/2116>

7. Кравченко И.И. Бытие и политика. / И.И. Кравченко. – М., 2001. – 259с.

8. Февр Л. Цивилизация: эволюция слова и группы идей / Л. Февр // Февр Л. Бои за историю. – Пер. А. А. Бобовича, М. А. Бобовича и Ю. Н. Стефанова. Статья А. Я. Гуревича. Ком-

мент. Д. Э. Харитоновича. – М.: Наука, 1991. – 635с. – (Памятники исторической мысли).

9. Лекторский В.А. Не только толерантность... / В.А. Лекторский // Диалог цивилизаций. Повестка дня. – М., 2005. – 145с.

10. Ясперс К. Смысл и назначение истории / К. Ясперс. Пер. с нем. – М.: Политиздат, 1991. – 527с. – (Мыслители XX в.).

11. Пристенский В.Н. Западные и незападные представления о правовых нормативных системах (социально-философский аспект) / Пристенский В.Н. // Вестник Воронежского института МВД России №2 / 2012 С.166-169

12. Марітен Ж. Человек и государство / Ж. Марітен. Пер. с англ. Т. Лифинцевой. – М.: Идея-Пресс, 2000. – 196с.

13. Козловски П. Культура посмодерна: Общественно-культурные последствия техн. развития. / П. Козловски. Пер. с нем. – М.: Республика, 1997. – 240с. – (Философия на пороге нового тысячелетия).

14. Дротянко Л.Г. Ментальний аспект комунікації в полікультурному середовищі в умовах глобалізації / Л.Г. Дротянко. // Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Філософія. Культурологія: Збірник наукових праць. – Вип. 2(18). – К.: НАУ, 2013. – 136с.

С.С. Орден

СТАНОВЛЕНИЕ ОБЩЕСТВЕННОГО ПРАВОСОЗНАНИЯ В ЦИВИЛИЗАЦИОННОМ РАЗВИТИИ ЧЕЛОВЕЧЕСТВА

В статье рассматриваются социально-культурные основания формирования общественного правосознания в процессе развития человечества; выявляются исторические условия возникновения права.

Ключевые слова: общественное правосознание; правовая цивилизация; утилитаризм; социокультурный генотип; универсализм; коммунитаризм; эмоционально-ментальный уровень.

S. Ordenov

FORMATION OF SOCIAL LEGAL CONSCIOUSNESS IN THE PROGRESS OF HUMAN CIVILIZATION

The article examines the social and cultural foundations of the formation of public legal consciousness in the process of human development; are the historical conditions of the law.

Keywords: social legal consciousness; legal civilization; utilitarianism; sociocultural genotype; universalism; communitarism; emotional and mental level.

УДК 1:316.3 (045)

І.П. Скиба

ІНСТРУМЕНТАЛЬНЕ ЗНАННЯ У ЗДІЙСНЕННІ СОЦІАЛЬНИХ ФУНКЦІЙ ЕКСПЕРТИЗИ

Гуманітарний інститут Національного авіаційного університету

Анотація. Стаття присвячена дослідженню специфіки інструментального знання у здійсненні соціальних функцій експертизи.

Ключові слова: наука, інструментальне знання, експертиза, практичне мислення, соціальні функції.

Вступ

В сучасній науці та соціальній практиці широко розповсюдились різні форми та види експертних оцінок, рекомендацій, проєктів. У тих чи інших ситуаціях вважається обов'язковим звернення до «експерта». Думка експерта оцінюється високо, їй віддається перевага. І це не випадково, бо будь-які дії в сучасному світі мають надзвичайно важливі наслідки, і тому необхідно заздалегідь виявити їх можливі тенденції.

Постановка завдання

Очевидно, що експертна оцінка цілком залежить і визначається експертом. Даючи оцінку, експерт використовує свій досвід і знання, проте це знання особливе, таке що спирається на досвід і має діяльнісний характер. Можна сказати, що експерт повинен володіти певним рівнем особливого знання – *інструментального* (зрозуміло, що специфіка інструментального знання експерта визначається особливостями самої сфери діяльності), без якого експертиза просто була б неможливою.

Завданням даної статті є виявлення специфіки інструментального знання у контексті виконання ним соціальних функцій експертизи.

Аналіз досліджень і публікацій

Хоча експертна діяльність набула широкого розповсюдження в теперішній час, вона має тривалу історію. У певному сенсі слід вважати, що з давніх часів люди, які висловлювали свою точку зору з тих чи інших питань, виконували певною мірою експертну функцію. Зазвичай прислуховувались до думки тих, хто мав певний авторитет. Колись це були жерці, маги, служителі культу, державні діячі. Лікарям і вчителям в усі часи випадає займатись експертизою за родом своїх занять, бо першим доводиться «оцінювати» стан здоров'я своїх пацієнтів, а другим – рівень знань учнів. Учені та письменники впродовж усієї історії писали рецензії на праці своїх колег, і, хоча це не основна їхня праця і вони її виконували епізодично, але вона також несе в собі експертні риси.

У наш час проблемам експертної діяльності присвячені наукові праці багатьох дослідників, серед яких Вайнгарт П., Скірбекк Г., Луков В., Іванченко Г., Леонтьев Д., Онопрієнко В., Паніна Г., Рижко Л., Сідельников Ю., Степанова Г., Сквірський В., Юдін Б., Ярська В. та ін.